

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Karl Womack

Särskilda rättsmedel i unionsrättslig kontext

Om underlåtenhet att inhämta
förhandsavgörande som grund för resning och
domvilla enligt rättegångsbalken

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Anna Zemskova

Termin: HT23

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Metod och material	8
1.3.1 Metod	8
1.3.2 Material	9
1.4 Avgränsningar	10
1.5 Forskningsläge.....	12
1.6 Disposition.....	12
2 EU OCH FÖRHANDSAVGÖRANDE	13
2.1 Kort om nationell processuell autonomi och orubblighetsprincipens ställning inom EU	13
2.2 Skyldigheten att inhämta förhandsavgöranden	14
2.2.1 Artikel 267.3 FEUF.....	14
2.2.2 CILFIT-doktrinen och efterföljande rättspraxis	15
2.3 Vilka svenska domstolsinstanser har en skyldighet att beakta artikel 267.3 FEUF?	17
2.4 Svensk återhållsamhet att inhämta förhandsavgöranden	18
3 NATIONELLA EXTRAORDINÄRA RÄTTSMEDEL	20
3.1 Orubblighetsprincipens motstående intressen	20
3.2 Kort om resning	20
3.3 Kort om klagan över domvilla.....	21
3.4 Tillämpningen av särskilda rättsmedel i relation till artikel 267.3 FEUF i HD	23
3.4.1 NJA 2004 s. 735 ”Flygplansmålet”	23
3.4.2 NJA 2009 s. 667 ”Site avfallsanläggning”	23
3.4.3 NJA 2022 s. 1051 ”AstraZenecas tilläggsskydd”	24

3.4.4	Analys av NJA 2022 s. 1051 ”AstraZenecas tilläggsskydd”	26
4	AVSLUTANDE SYNPUNKTER	29
4.1	En förändrad syn på artikel 267 FEUF:s bakomliggande syfte och prövningens anknytning till CILFIT-kriterierna	29
4.2	Hur bör nationella extraordinära rättsmedel tillämpas när ett beslut om förhandsavgörande uteblir?	30
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	33

Summary

The obligation of national courts to request preliminary rulings from the European Court of Justice (ECJ) has long been criticized, mainly on the grounds that a strict interpretation of the ECJ's case law makes it practically impossible to manage the question of preliminary rulings in a manner compatible with EU law. In December of 2022, the Swedish Supreme Court decided to overturn a final judgement on the grounds that the national court had committed a grave procedural error by choosing not to seek a preliminary ruling from the ECJ.

The essay is written from a legal development perspective and a general critical perspective, aiming to examine how Swedish procedural rules on application for a new trial and complaint about a grave procedural error are applied in relation to Article 267(3) TFEU. This is primarily accomplished through an analysis of NJA 2022 s. 1051 "AstraZenecas tillägsskydd". Furthermore, this paper seeks to articulate its own recommendations regarding the circumstances that warrant consideration in the application of Chapters 58 and 59 of the Swedish Code of Procedure. The legal dogmatic method has been used to fulfill the purpose of the essay. The essay outlines core EU law principles, relevant case law from the ECJ and national procedural provisions on special remedies. Furthermore, it contains a detailed account of NJA 2022 s. 1051.

The study shows that Article 267(3) TFEU imposes far-reaching requirements on national courts, ultimately entailing a risk of significant application difficulties. The evaluation criteria delineated in NJA 2022 s. 1051, are strongly connected to ECJ's case law regarding the application of Article 267(3) TFEU. These criteria entail that, in principle, the court invariably commits a procedural error when a request for a preliminary ruling is not issued which, under certain conditions can be assessed as a grave breach. The judicial review should instead be based on an overall assessment, considering the seriousness of the infringement of Article 267(3) TFEU, whether the court provided reasons for the decision to dismiss, whether the

court's judgement has precedential effect and the centrality of the question of EU-law.

Sammanfattning

Nationella domstolars skyldighet att inhämta förhandsavgörande från EU-domstolen har under lång tid varit föremål för kritik. Kritiken har främst bestått i att det vid en strikt tolkning av EU-domstolens domskäl i princip är omöjligt att hantera förhandsavgörandefrågan unionskonformt. Under december 2022 beslutade Högsta domstolen att riva upp ett lagkraftvunnet avgörande med hänvisning till att den nationella domstolen begått ett grovt rättegångsfel när den beslutat att inte inhämta ett förhandsavgörande från EU-domstolen.

Uppsatsen syftar till att undersöka hur svenska processregler om resning och klagan över domvilla tillämpas i relation till artikel 267.3 FEUF, främst genom en analys av NJA 2022 s. 1051 ”AstraZenecas tilläggsskydd”. Vidare syftar uppsatsen till att presentera egna förslag på vilka omständigheter som vid en sådan prövning ska tillmätas betydelse. För att uppfylla uppsatsens syfte har den rättsdogmatiska metoden använts. Uppsatsen har vidare ett rättsutvecklande och allmänt kritiskt perspektiv. Uppsatsen redogör för centrala unionsrättsliga utgångspunkter, relevant rättspraxis från EU-domstolen samt nationella processbestämmelser om särskilda rättsmedel. Vidare innehåller uppsatsen en ingående redogörelse för NJA 2022 s. 1051.

Utredningen visar att artikel 267.3 FEUF ställer långtgående krav på nationella domstolar. I förlängningen innebär det en risk för betydande tillämpningssvårigheter. De bedömningskriterier som framgår av NJA 2022 s. 1051 har en nära koppling till EU-domstolens rättspraxis avseende tillämpningen av artikel 267.3 FEUF och konsekvensen blir att domstolen i princip alltid begår ett rättegångsfel när ett beslut om förhandsavgörande uteblir, som även under vissa förutsättningar ska bedömas som grovt. Prövningen bör istället baseras på en helhetsbedömning. Vid en sådan helhetsbedömning bör domstolen beakta överträdelsens art, huruvida domstolen motiverat sitt beslut, om målet avgörs med prejudicerande verkan samt hur central den unionsrättsliga frågan är i målet.

Förkortningar

Deponeringsdirektivet	Rådets direktiv 1991/31/EG av den 26 april 1999 om deponering av avfall
EU	Europeiska unionen
EU-domstolen	Europeiska unionens domstol
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FEU	Fördraget om Europeiska unionen
FEUF	Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt
Förhandsavgörandelagen	Lag (2006:502) med vissa bestämmelser om förhandsavgörande från Europeiska unionens domstol
HD	Högsta domstolen
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
PMÖD	Patent- och marknadsöverdomstolen
PRV	Patent- och registreringsverket

RB	Rättegångsbalk (1942:740)
Rättighetsstadgan	Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna
Tilläggskyddsförordningen	Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 469 av den 6 maj 2009 om tilläggskydd för läkemedel
Ärendelagen	Lag (1996:242) om domstolsärenden

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Sedan Sveriges inträde i EU den 1 januari 1995 har svensk rätt successivt fått anpassa sig till unionsrätten. Dels har lagstiftningsbefogenheter gradvis förts över från medlemsstaterna till EU-parlamentet, dels utvecklar EU-domstolen ständigt unionsrätten genom sin rättspraxis och ger den därigenom nytt innehåll. Det senare har varit föremål för kritik då vissa anser att EU-domstolen ägnar sig åt en alltför rättsskapande verksamhet.¹ Möjligheten att begära förhandsavgörande, och i förlängningen även skyldigheten att göra detsamma, syftar till att skapa en enhetlig tillämpning av unionsrätten i medlemsländerna.² Bestämmelsen återfinns i artikel 267 FEUF och har till sin ordalydelse i princip varit oförändrad sedan den introducerades genom Romfördraget år 1957.³ Sedan domen *Hoffmann-Laroche*, som behandlas senare i uppsatsen, har domstolen insisterat på att artikel 267.3 FEUF motiveras av viljan att förhindra att det, i en eller flera medlemsstater, uppstår rättspraxis som inte överensstämmer med EU-domstolens och övriga medlemsländers.⁴

Fastän svenska domstolar har en skyldighet att inhämta förhandsavgöranden visar statistik att artikeln historiskt sett tillämpats återhållsamt.⁵ Av såväl den svenska förhandsavgörandelagen⁶ som Europadomstolens rättspraxis framgår vidare att svenska domstolar har en skyldighet att motivera sina beslut om att inte inhämta förhandsavgöranden. Motiveringen ska enligt europarättspraxis referera till de så kallade CILFIT-kriterierna. Domstolen ska då redogöra för vilket undantag som är tillämpligt och varför.⁷ Europakonventionen blir

¹ Hettne, *Rättsprinciper som styrmedel* s. 59–63.

² 107/76 *Hoffmann-Laroche*, EU:C:1977:89 punkt 5.

³ Se artikel 177 i Fördraget om upprättandet av europeiska ekonomiska gemenskapen (Romfördraget).

⁴ Se bland annat C-72/14 och C-197/14 *X och van Dijk*, EU:C:2015:564 punkt 55; 283/81 *CILFIT*, EU:C:1982:335 punkt 21.

⁵ Bernitz, *Förhandsavgöranden av EU-domstolen 1995–2020* s. 49–56.

⁶ Lag (2006:502) med vissa bestämmelser om förhandsavgörande från Europeiska unionens domstol.

⁷ *Ullens de Schooten och Rezabek mot Belgien* (3989/07 och 38353/07) dom den 20 september 2011; *Vergauwen m.fl. mot Belgien* (4832/04) dom den 10 april 2012.

alltmer intressant även ur ett unionsrättsligt perspektiv, särskilt med hänsyn till de förhandlingar som pågår avseende EU:s anslutning till konventionen.⁸

I december 2022 meddelade Högsta domstolen (HD) en dom som beskriver hur svenska särskilda rättsmedel förhåller sig till artikel 267.3 FEUF. Samma ämne har tidigare behandlats i HD:s rättspraxis. Däremot har HD i samtliga fall bedömt att det varken förelåg grund för resning eller domvilla.⁹ HD har även tidigare behandlat huruvida en dom som står i strid med ett inhämtat förhandsavgörande utgör grund för resning, en fråga som besvarades jakande.¹⁰ I NJA 2022 s. 1051 ”AstraZenecas tilläggsskydd” diskuterade HD under vilka förutsättningar underlåtenhet att inhämta ett förhandsavgörande kan utgöra ett grovt rättegångsfel.¹¹ Prejudikatet klargör rättsläget samtidigt som det öppnar upp för diskussion.

Inom ramen för denna kandidatuppsats vill jag undersöka hur förhandsavgörandeinstitutet påverkar tillämpningen av de särskilda rättsmedel som framgår av rättegångsbalken (RB) samt föra fram egna förslag på alternativa bedömningskriterier som bör beaktas vid prövningen i HD.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen är en rättsvetenskaplig studie och syftar till att undersöka hur artikel 267.3 FEUF förhåller sig till svenska processbestämmelser om resning och klagan över domvilla. Vidare syftar uppsatsen till att analysera relevant rättspraxis, särskilt genom att diskutera vad *AstraZenecas tilläggsskydd* innebär för svensk rättsutveckling samt belysa praktiska tillämpningssvårigheter.

För att uppfylla uppsatsens syfte ska följande frågeställningar besvaras:

⁸ Schmauch s. 663–664.

⁹ NJA 2004 s. 735 ”Flygplansmålet”; NJA 2009 s. 667 ”Site avfallsanläggning”; NJA 2016 s. 320 ”Spelannonsen i Nerikes Allehanda”.

¹⁰ NJA 2020 s. 147 ”Unionens resningsansökan”.

¹¹ NJA 2022 s. 1051 ”AstraZenecas tilläggsskydd”.

- Under vilka förutsättningar kan en part med framgång ansöka om resning eller klagan över domvilla när domstolen beslutar att inte inhämta ett förhandsavgörande i enlighet med artikel 267.3 FEUF?
- Hur bör svenska särskilda rättsmedel tillämpas om en nationell domstol underlåter att inhämta ett förhandsavgörande när sådan skyldighet föreligger enligt artikel 267.3 FEUF?

Frågeställningarna har ett naturligt samband med varandra men tar sikte på olika aspekter av uppsatsens syfte. Den inledande frågeställningen är mer konkret till sin karaktär och syftar till att kartlägga innehållet i gällande rätt. Den andra frågeställningen syftar istället till att öppna upp för möjligheten att föra en diskussion kring tillämpningen av de särskilda rättsmedel som framgår av 58 kap. 1 och 59 kap. 1 §§ RB i relation till artikel 267.3 FEUF och föra fram egna förslag på hur HD bör hantera liknande situationer i framtiden. Den inledande frågeställningen utgör således en nödvändig förutsättning för att besvara den andra frågeställningen.

1.3 Metod och material

1.3.1 Metod

För att uppfylla uppsatsens syfte och besvara frågeställningarna har en rättsdogmatisk metod använts. Kärnan i den rättsdogmatiska metoden är att utredningen baseras på auktoritativa och relevanta rättskällor och har som mål att kartlägga, tolka och systematisera gällande rätt.¹² Den rättsdogmatiska metoden anses av många även inbegripa en kritisk analys av rättsläget. Likaledes kan rättsdogmatiken enligt Peczenik ge utrymme för att presentera egna lösningar på eventuella problem, så kallad konstruktiv rättsdogmatik. Den rättsdogmatiska metoden karaktäriseras således enligt Peczenik av att den varken är en renodlad deskriptiv eller normativ metod, utan så kallad deskriptivnormativ.¹³

¹² Peczenik s. 249.

¹³ Ibid. s. 250.

Mot bakgrund av att det till viss del är svårt att precisera exakt vad den rättsdogmatiska metoden inbegriper kan det därför vara lämpligt att beskriva hur metoden har använts inom ramen för just denna uppsats. I uppsatsen har den rättsdogmatiska metodens såväl deskriptiva som normativa aspekter utnyttjats. Dels beskrivs och systematiseras lagtext och rättspraxis, dels framförs normativa ståndpunkter baserat på de slutsatser som nås i den förstnämnda delen. I den normativa delen diskuteras även *AstraZenecas tilläggsskydd* där alternativa bedömningskriterier till de som kommer till uttryck i målet presenteras, det vill säga argument *de lege ferenda*.¹⁴ Uppsatsen har ett rättsutvecklande och allmänt kritiskt perspektiv som knyter an till det som Peczenik benämner som den rättsdogmatiska metodens konstruktiva aspekter.

Uppsatsen baseras primärt på unionsrättslig primärrätt, svensk lagtext och rättspraxis från HD och EU-domstolen. Juridisk litteratur har inom ramen för uppsatsen använts med uppfattningen att den får auktoritet genom välformulerade argument om hur rättskällor ska tolkas och tillämpas.¹⁵

1.3.2 Material

Materialet är ett urval av relevanta rättskällor, bland annat författningstext, förarbeten och rättspraxis från HD, i synnerhet NJA 2022 s. 1051. En väsentlig del av materialet utgörs vidare av EU-rätt. EU-rätten skiljer sig från många kontinentaleuropeiska rättssystem i den bemärkelsen att unionsrätten till stor del är domarskapt.¹⁶ EU-domstolens rättspraxis har således en stark ställning som unionsrättslig rättskälla. För att närmare förstå innebörden av artikel 267.3 FEUF har således EU-domstolens rättspraxis, och där tillkommande förslag till avgörande från generaladvokater, utgjort en del av materialet.

Vidare har uppsatsen baserats på juridisk litteratur som behandlar unionsrätt och svensk processrätt. Eftersom en väsentlig del av materialet baseras på

¹⁴ Kleineman s. 36.

¹⁵ Ibid. s. 28.

¹⁶ Hettne, *Rättsprinciper som styrmedel* s. 47.

rättspraxis från EU-domstolen har juridiskt litteratur från internationella författare varit relevant att undersöka. Trots detta har svensk juridisk litteratur använts som utgångspunkt. Detta har främst motiverats av att uppsatsen tar avstamp i nationella processbestämmelser. En tongivande svensk författare på det unionsrättsliga området är Bernitz, vars böcker har använts för att kartlägga innehållet i gällande rätt och bedöma svenska domstolars praktiska tillämpning av artikel 267 FEUF. Även Hettnes böcker har utgjort en relevant del av materialet. Såväl Bernitz som Hettne har således bidragit med relevanta synpunkter avseende hur unionsrättsliga regler och principer förhåller sig till svensk rätt.

Welamson och Muncks bok har utgjort en betydelsefull del av materialet för utredningen beträffande hur regler om resning och klagan över domvilla ska tolkas och tillämpas.

För utformningen av uppsatsens metodavsnitt har texter skrivna av Peczenik och Kleineman använts.

1.4 Avgränsningar

Fastän uppsatsen behandlar såväl resning som klagan över domvilla ligger fokus på det sistnämnda rättsmedlet. Detta motiveras av att HD i *AstraZenecas tilläggskydd* väljer att pröva domstolens hantering av förhandsavgörande frågan mot reglerna i 59:e kapitlet RB. Att även resning som rättsmedel behandlas i uppsatsen beror på förhandsavgörandets karaktär. Det finns argument för att pröva hanteringen av förhandsavgöranden mot såväl resningsgrunderna som grunderna för domvilla. Domstolen har även stipulerat att svenska extraordinära rättsmedel numera måste ses i ljuset av unionsrätten.¹⁷

Uppsatsen är uteslutande en processrättslig studie. Uppsatsen redogör således i regel *inte* för materiell rätt som varit föremål för prövning i de mål som behandlas.

¹⁷ Detta behandlas närmare i avsnitt 3.4.3.2 och 4.1.

På grund av bristande relevans behandlas inte återställande av försutten tid, som även det är ett särskilt rättsmedel inom svensk rätt.¹⁸

Resningsparagrafen i förvaltningsprocesslagen är generellt formulerad och dess närmare innehåll har fått preciseras genom rättspraxis från HFD.¹⁹ Paragrafen tillämpas även vid klagan över domvilla eftersom förvaltningsprocesslagen saknar motsvarighet till 59 kapitlet RB.²⁰ Hur förhandsavgörandeinstitutet förhåller sig till extraordinära rättsmedel enligt förvaltningsprocesslagen har inte varit föremål för prövning och kommer mot denna bakgrund inte behandlas närmare.

Frågor som berör svenska domstolars hantering av förhandsavgöranden har även varit föremål för prövning av Europadomstolen, särskilt i relation till artikel 6 om rätten till en rättvis rättegång.²¹ Domstolar har en skyldighet att motivera varför de valt att inte inhämta ett förhandsavgörande när någon part har gjort ett sådant yrkande. Sådan skyldighet följer av såväl Europadomstolens rättspraxis som den svenska förhandsavgörandelagen.²² En motiveringsskyldighet bör mot bakgrund av Europakonventionen även följa av artikel 47 rättighetsstadgan.²³ Fastän jag bedömer att Europadomstolens rättspraxis är relevant i sammanhanget kommer den i brist på utrymme endast behandlas översiktligt.

Även frågor som berör skadestånd när domstolen underlåtit att begära ett förhandsavgörande har behandlats av EU-domstolen. Detta ligger däremot utanför uppsatsens syfte och jag har därför valt att inte behandla dessa skadestandsfrågor. Det hade vidare varit relevant att lyfta vissa komparativa aspekter gällande hur andra medlemsländer nationellt hanterar frågor som

¹⁸ 58 kap. 11–14 §§ rättegångsbalken.

¹⁹ 37 b § förvaltningsprocesslagen; se även bland annat RÅ 2010 ref. 61 och HFD 2020 ref. 53, punkt 13–16.

²⁰ Blomberg och Södergren, Förvaltningsprocesslag (1971:291) 37 b §, Lexino, 2023-07-01 (JUNO).

²¹ Se bland annat *Georgiou mot Grekland* (57378/18) dom den 14 mars 2023.

²² *Sanofi Pasteur mot Frankrike* (25137/16) dom den 13 februari 2020; *Ullens de Schooten och Rezabeck mot Belgien* (3989/07 och 38353/07) dom den 20 september 2011; se även 1 § lag (2006:502) med vissa bestämmelser om förhandsavgörande från Europeiska unionens domstol.

²³ Artikel 47 ska ges samma innebörd och räckvidd som innehållet i artikel 6.1 och 13 Europakonventionen; se även artikel 52.3 i rättighetsstadgan.

berör tillämpningen av artikel 267.3 FEUF. Jag har däremot valt att avgränsa uppsatsen till endast svensk processrätt.

1.5 Forskningsläge

Bernitz och Hettne har bidragit med relevant forskning beträffande förhållandet mellan svensk rätt och unionsrätt, i synnerhet i relation till artikel 267.3 FEUF. *AstraZenecas tilläggsskydd* har behandlats av Schmauch i en välskriven artikel i *Svensk Juristtidning*.²⁴ Artikeln är däremot tämligen kort och redogör för många olika frågor, varför den närmare tillämpningen av de svenska extraordinära rättsmedlen endast behandlas i begränsad omfattning. Vidare finns även tidigare uppsatsen som diskuterar svenska extraordinära rättsmedel och rättskraft i relation till unionsrätten, dock med andra frågeställningar. Welamson och Munck beskriver ingående i sin bok *Processen i hovrätt och Högsta domstolen* hur rättegångsbalkens bestämmelser om särskilda rättsmedel ska förstås. I boken analyseras och systematiseras HD:s rättspraxis som berör frågor om resning och domvilla.

1.6 Disposition

I kapitel två behandlas vissa unionsrättsliga utgångspunkter, den närmare tillämpningen av artikel 267.3 FEUF och förhållandet till den svenska domstolsstrukturen.

I kapitel tre behandlas det huvudsakliga innehållet i de nationella bestämmelserna om extraordinära rättsmedel som återfinns i 58- och 59:e kapitlet RB och en genomgång av relevant rättspraxis från HD.

I det avslutande kapitel fyra diskuteras den svenska rättsutvecklingen. Vidare presenteras vilka bedömningskriterier som bör vara styrande för prövningen av 59 kap. 1 § fjärde punkten RB, i relation till artikel 267.3 FEUF, bör utformas.

²⁴ Schmauch s. 652.

2 EU och förhandsavgöranden

2.1 Kort om nationell processuell autonomi och orubblighetsprincipens ställning inom EU

EU-samarbetet ställer krav på att medlemsländerna anpassar deras nationella rättsordningar för att bli förenliga med unionsrätten. Av rättspraxis från EU-domstolen framgår att unionsrätten ska ges direkt effekt i medlemsstaterna²⁵ och äga företräde framför nationell rätt vid eventuella normkonflikter.²⁶ Unionsrättsliga bestämmelser ska således ges full verkan i medlemsstaterna.²⁷ Processrätt är däremot ett rättsområde som i allt väsentligt förblivit en nationell angelägenhet. Som utgångspunkt har medlemsländerna således mandat att fritt utforma nationella processuella regler.²⁸ Ur ett unionsrättsligt synsätt är en oinskränkt processuell autonomi problematisk; om processuella regler hindrar tillämpningen av unionsrättsliga bestämmelser finns det risk att unionsrätten inte får full verkan. För att säkerställa unionsrättens genomslag är således den nationella processautonomin inte undantagslös. En förutsättning för att domstolar ska få tillämpa nationella processuella bestämmelser är att den nationella lagstiftningen inte åsidosätter rätten till ett effektivt domstolsskydd. Mer konkret innebär det att unionsrätten ställer vissa grundläggande krav på effektivitet och likvärdighet.²⁹ Kraven på effektivitet och likvärdighet kan härledas ur lojalitetsprincipen i artikel 4.3 FEU och ger uttryck för principen om *ubi jus ibi remedium* – där det finns en rätt ska det finnas ett rättsmedel.³⁰ Principerna introducerades av EU-domstolen redan på 1970-talet genom målen *Rewe-Zentralfinanz* och *Comet*.³¹ I målen konstaterade domstolen att medlemsstaternas processregler inte får vara

²⁵ 26/62 *Van Gend & Loos*, EU:C:1963:1.

²⁶ 6/64 *Flaminio Costa mot E.N.E.L.*, EU:C:1964:66.

²⁷ Se bland annat 106/77 *Simmenthal SpA*, EU:C:1978:49 punkt 16 och C-198/01 *Conorzio Industrie Fiammiferi*, EU:C:2003:430 punkt 49.

²⁸ 26/74 *Société Roquette frères mot Kommissionen*, EU:C:1976:69, punkt 11.

²⁹ Hettne & Otken Eriksson *EU-rättslig metod* s. 197–199.

³⁰ Bernitz, *Europarättens tillämpning* s. 303–304.

³¹ 33/76 *Rewe-Zentralfinanz*, EU:C:1976:188 punkt 5; 45/76 *Comet*, EU:C:1976:191 punkt 13–16.

mindre förmånliga än de som avser liknande situationer enligt nationell rätt (krav på likvärdighet).³² Vidare får det inte vara praktiskt omöjligt eller orimligt svårt att utöva de rättigheter som följer av unionsrätten (krav på effektivitet).³³

En av den svenska processrättens grundpelare är orubblighetsprincipen som innebär att ett lagkraftvunnet avgörande inte kan tas upp till ny prövning.³⁴ Att orubblighetsprincipen även är en central unionsrättslig princip har bekräftats av EU-domstolen i målet *Köbler*.³⁵ Formerna för rättskraften bestäms däremot i medlemsstaternas interna rättsordningar i enlighet med den processuella autonomi under förutsättning att principerna om likvärdighet och effektivitet iakttas.³⁶ Av EU-domstolens rättspraxis framgår att det är oklart om en utebliven begäran om förhandsavgörande från EU-domstolen ensamt utgör skäl för att göra undantag från orubblighetsprincipen.³⁷

2.2 Skyldigheten att inhämta förhandsavgöranden

2.2.1 Artikel 267.3 FEUF

För att EU-domstolen ska vara behörig att meddela ett förhandsavgörande måste ärendet enligt artikel 267.1 FEUF avse antingen tolkningen av fördragen eller giltigheten och tolkningen av rättsakter som beslutats av unionens institutioner, organ eller byråer. Vidare, för att en nationell domstol ska vara skyldig att hänskjuta en fråga till EU-domstolen fordras enligt ordalydelsen att det inte finns något ytterligare rättsmedel enligt nationell lagstiftning. Vad som utgör ett rättsmedel i detta hänseende är något som närmare fått preciseras i rättspraxis. Förenklat blir artikel 267.3 FEUF tillämplig när domstolen dömer i sista instans.³⁸

³² Lenaerts, Gutman och Nowak Janek s. 114–115.

³³ Ibid. s. 639–640.

³⁴ Se exempelvis NJA 1998 s. 321; se även 17 kap. 11 § rättegångsbalken.

³⁵ C-224/01 *Köbler*, EU:C:2003:513 punkt 39–40.

³⁶ C-234/17 *XC*, EU:C:2018:853 punkt 21.

³⁷ Ibid. punkt 50–53.

³⁸ Bernitz, *Förhandsavgöranden av EU-domstolen 1995–2020* s. 29.

2.2.2 CILFIT-doktrinen och efterföljande rättspraxis

Vid en läsning av artikeln framstår det som att nationella domstolar är skyldiga att inhämta ett förhandsavgörande så fort en fråga om tolkningen av EU-rättsakt uppstår och domstolen dömer i sista instans. Av rättspraxis från EU-domstolen framgår däremot ett antal undantag till skyldigheten att hänskjuta frågan till EU-domstolen. Redan år 1962 förklarade EU-domstolen att det inte föreligger någon skyldighet för nationella domstolar att begära ett förhandsavgörande när EU-domstolen redan uttalat sig i samma eller i en snarlik fråga (*acte éclairé*).³⁹ Ungefär 20 år senare utvecklade domstolen tillämpningen av artikel 267.3 FEUF ytterligare genom domen *CILFIT*. Av målet följer att det inte heller föreligger någon skyldighet för domstolen att inhämta ett förhandsavgörande när den materiellt korrekta tillämpningen av en särskild rättsakt är uppenbar (*acte clair*).⁴⁰ Enligt EU-domstolen ska den korrekta tolkningen av en rättsfråga vara så uppenbar att det saknas utrymme för något rimligt tvivel om hur frågan ska bedömas.⁴¹ Huruvida ett undantag föreligger ankommer på den nationella domstolen att bedöma på egen hand.⁴² EU-domstolen har även i senare rättspraxis kommit att precisera vad som ska bedömas som *acte clair*. EU-domstolen stipulerade då att den nationella domstolen måste vara övertygad om att den korrekta tillämpningen är lika uppenbar för övriga nationella domstolar.⁴³

Den nationella domstolen ska även beakta risken för skillnader i rättspraxis inom unionen.⁴⁴ Vid en prövning ska den nationella domstolen alltså även ta i beaktning huruvida rättspraxis skiljer sig åt i olika medlemsstater. Domstolens utlåtande får betraktas som en ytterligare precisering av rättsläget i skärpande riktning.⁴⁵

I enlighet med principen om flerspråkighet, som bland annat framgår av artikel 20.2 FEUF och artikel 22 rättighetsstadgan, utfärdas unionsrättsliga

³⁹ 28–30/62 *Da Costa en Schaake*, EU:C:1963:6.

⁴⁰ 283/81 *CILFIT*, EU:C:1982:335 punkt 21.

⁴¹ *Ibid.* punkt 16.

⁴² C-72/14 och C-197/14 *X och van Dijk*, EU:C:2015:564 punkt 58.

⁴³ C-379/15 *Association France Nature Environnement*, EU:C:2016:603 punkt 48.

⁴⁴ C-160/14 *Ferreira da Silva e Brito*, EU:C:2015:565 punkt 39.

⁴⁵ Bernitz *Förhandsavgöranden av EU-domstolen 1995–2020* s. 29.

föreskrifter i olika språkversioner. När en domstol ska bedöma huruvida artikel 267.3 FEUF är tillämplig eller inte måste domstolen beakta eventuella skillnader i de olika språkversionerna. Om domstolen bedömer att olika språkversioner skiljer sig åt, ska bestämmelsen bedömas med hänsyn till det ändamål och den systematik i vilken rättsregeln ingår.⁴⁶ Det är onekligen en svår uppgift för nationella domstolar att ha långtgående kunskaper om rättsakters språkliga skillnader. Om nationella domstolar inte anlitar särskild expertkompetens, torde en majoritet av rättsakternas språkliga innehåll vara otillgängliga för de domare som ska avgöra målen. I ett nytt mål från EU-domstolen⁴⁷ preciseras vilka krav som ställs på nationella domstolar när den ska beakta de olika språkversionernas innehåll genom följande:

”En nationell domstol som dömer i sista instans är visserligen inte skyldig att härvidlag pröva varje språkversion av den aktuella unionsbestämmelsen, men icke desto mindre måste den beakta skillnaden mellan de olika språkversionerna av denna bestämmelse som den har kännedom om, bland annat när dessa skillnader har påtalats av parterna och är styrkta.”⁴⁸

Detta uttalande får till viss del anses ge uttryck för en mer pragmatisk ordning. En naturlig fråga i sammanhanget är vilka språkversioner som svenska domstolar ska anses ha kännedom om. Rimligen förväntas domstolarna ha kunskap om innehållet i såväl den danska som den engelska språkversionen. De franska och tyska språkversionerna är så centrala inom unionsrätten att domstolen även torde förväntas ha kunskap om deras innehåll.⁴⁹

Sammanfattningsvis kan det inte ses som en helt enkel uppgift för domstolen att bedöma huruvida artikel 267.3 FEUF i det enskilda fallet ålägger domstolen en skyldighet eller inte.

⁴⁶ C-307/13 *Ivansson*, EU:C:2014:2058 punkt 39–40; C-476/19 *Allmänna ombudet hos Tullverket*, EU:C:2020:802 punkt 31; C-558/11 *SIA Kurcums Metal*, EU:C:2012:721 punkt 48.

⁴⁷ C-561/19, *Conzorzio Italian Management*, EU:C:2021:291.

⁴⁸ *Ibid.* punkt 44.

⁴⁹ Bernitz, *EU-domstolen preciserar i plenimål skyldigheten att begära förhandsavgörande och dess komponenter* s. 665.

CILFIT-kriterierna har fått stå emot enorm kritik på grund av dess snäva utformning och i förlängningen de tillämpningssvårigheter som uppstår. Bland annat har ett flertal generaladvokater i sina yttranden redogjort för den, i deras mening, problematiska rättsutvecklingen. I sitt förslag till avgörande i målet *Weiner* anförde generaladvokat Jacobs att om CILFIT-kriterierna skulle tillämpas strikt skulle alla unionsrättsliga frågor alltid behöva hänskjutas av nationella domstolar som dömer i sista instans.⁵⁰ Generaladvokaten Wahl skrev vidare i de förenade målen *X och van Dijk* att det är lika troligt att träffa på en riktig *acte clair*-situation som att träffa på en enhörning.⁵¹

Även generaladvokat Bobek kritiserar rättsutvecklingen efter CILFIT-domen i sitt förslag till avgörande i *Conorzio Italian Management*. Bobek är även han kritisk till de praktiska svårigheterna som domen innebär och menar att anledningen till att CILFIT-doktrinen är problematisk till stor del beror på dess konceptuella problem.⁵² I domen *Hoffmann-Laroche* beskriver EU-domstolen logiken bakom skyldigheten att inhämta förhandsavgöranden som objektiv och strukturell. Syftet är att rättspraxis i allmänhet ska vara koherent snarare än att EU-domstolen ska ge sin tolkning i det enskilda målet. Bobek menar att CILFIT-kriterierna och efterföljande rättspraxis avviker från denna logik, där bedömningen istället präglas av klara subjektiva inslag och fokus på det enskilda målet.⁵³

2.3 Vilka svenska domstolsinstanser har en skyldighet att beakta artikel 267.3 FEUF?

Bedömningen om det finns ett nationellt rättsmedel ska enligt EU-domstolen *inte* baseras på hur domstolen definieras enligt nationell rätt. Istället ska fokus ligga på vilka rättsmedel den enskilde förfogar över.⁵⁴ Om ett avgörande inte kan överklagas för ny prövning i högre instans aktualiseras skyldigheten

⁵⁰ GA Jacobs i C-338/95 *Weiner SI*, EU:C:1997:352 punkt 58.

⁵¹ GA Wahl i C-72/14 och C-197/14 *X och van Dijk*, EU:C:2015:319 punkt 69.

⁵² GA Bobek i C-561/19 *Conorzio Italian Management*, EU:C:2021:291 punkt 89–98.

⁵³ *Ibid* punkt 89.

⁵⁴ Bernitz, *Förhandsavgöranden av EU-domstolen 1995–2020* s. 31.

enligt artikel 267.3 FEUF således oaktat om domstolen definieras som en underinstans enligt nationell rätt.⁵⁵

För svenskt vidkommande kan det utan närmare svårigheter konstateras att Högsta domstolen, Högsta förvaltningsdomstolen, Migrationsöverdomstolen och Arbetsdomstolen faller under artikel 267.3 FEUF. Vidare kan mål som handläggs i Patent- och marknadsöverdomstolen och Miljööverdomstolen i regel inte överklagas av parterna. Däremot kan domstolen själv besluta att en särskild fråga ska prövas av HD. I en sådan situation kan inte parterna anses förfoga över något rättsmedel, och således bör även dessa domstolar ha en skyldighet att inhämta förhandsavgörande när övriga förutsättningar föreligger.⁵⁶

Hovrätten för Västra Sverige inhämtade i målet *Lyckeskog* ett förhandsavgörande. I målet efterfrågades om svenska hovrätter och kammarrätter har en skyldighet att inhämta förhandsavgöranden då deras avgöranden endast kan bli föremål för ytterligare prövning om prövningstillstånd meddelas.⁵⁷ EU-domstolen besvarade frågan nekande. Fastän prövningstillstånd till HD och HFD endast meddelas inom snävt utformade kriterier ansåg EU-domstolen att parterna förfogade över ett nationellt rättsmedel.⁵⁸

2.4 Svensk återhållsamhet att inhämta förhandsavgöranden

Mellan 1995 och 2009 meddelade EU-domstolen totalt 67 förhandsavgöranden på begäran av svenska domstolar, vilket motsvarade mindre än fem per år under perioden. Mellan 2010 och 2015 meddelades vidare 35 förhandsavgöranden på begäran av svenska domstolar, vilket innebar en ökning till omkring sex förhandsavgöranden per år. Slutligen meddelades förhandsavgöranden i 28 mål på begäran av svenska domstolar

⁵⁵ C-3/16 *Aquino*, EU:C:2017:209 punkt 42.

⁵⁶ Bernitz, *Förhandsavgöranden av EU-domstolen 1995–2020* s. 31.

⁵⁷ C-99/00 *Lyckeskog*, EU:C:2002:329.

⁵⁸ *Ibid*, punkt 16–17.

mellan år 2016 och 2020, vilket under perioden resulterade i ett genomsnitt på omkring 5,5 förhandsavgöranden per år.⁵⁹

Sammantaget meddelades 130 förhandsavgöranden mellan 1995 och 2020. Statistiken visar att det, för svenskt vidkommande, inte skett någon märkbar ökning i antalet förhandsavgöranden som inhämtas från EU-domstolen. Vad som bör uppmärksammas i sammanhanget är att antalet mål som EU-domstolen årligen handlägger har dubblats de senaste tio åren.⁶⁰ År 2010 stod Sverige för 1,67 procent av antalet begärda förhandsavgöranden jämfört med 2020 då Sverige stod för 0,84 procent av antalet begärda förhandsavgöranden. Sett i ljuset av EU-domstolens substantiella ökning av antalet inkomna förhandsavgöranden framstår det som att Sverige, relativt sett, inhämtar färre avgöranden idag än tidigare.⁶¹

⁵⁹ Bernitz, *Förhandsavgöranden av EU-domstolen 1995–2020*, s. 49.

⁶⁰ *Ibid.* s. 53.

⁶¹ *Ibid.* s. 55.

3 Nationella extraordinära rättsmedel

3.1 Orubblighetsprincipens motstående intressen

Utgångspunkten när ett mål avgörs i sak är att domen erhåller rättskraft.⁶² Rättskraften utgör en viktig rättssäkerhetsfunktion för den vinnande parten. Samtidigt kan rättskraften inte vara undantagslös.⁶³ När ett avgörande framstår som uppenbart oriktigt eller när det uppmärksammas fel som inträffat under målets handläggning utgör de särskilda rättsmedlen en viktig säkerhetsventil. Inom svensk rätt finns tre sådana särskilda rättsmedel: resning, klagan över domvilla och återställande av försutten tid.⁶⁴

3.2 Kort om resning

Resning som rättsinstitut följer av 59:e kapitlet RB men är även grundlagsreglerat genom 11 kap. 13 § regeringsformen. Av 59:e kapitlet RB framgår olika förutsättningar för resning beroende på målets karaktär.⁶⁵ Att förutsättningarna för resning är beroende av målets karaktär kan motiveras av att intresset att riva upp ett lagakraftvunnet avgörande varierar. Orubblighetsprincipen har således olika stark ställning i olika mål. I brottmål är förutsättningarna beroende av om resning sker till den tilltalades fördel eller nackdel.⁶⁶ Resning i tvistemål regleras i 58 kap. 1 § RB. Den resningsgrund som aktualiserats i HD:s rättspraxis är den fjärde punkten:

Sedan dom i tvistemål vunnit laga kraft, må till förmån för någon av parterna resning beviljas:

[...]

⁶² Se 17 kap. 11 och 30 kap. 9 §§ RB.

⁶³ Thornefors, Rättegångsbalk (1942:740), sjunde avdelningen, Lexino, 2021-10-01 (JUNO).

⁶⁴ Welamson och Munck s. 171.

⁶⁵ Ibid. s. 192.

⁶⁶ Se 58 kap. 2 och 3 §§ rättegångsbalken.

4. om rättstillämpning, som ligger till grund för domen, uppenbart strider mot lag.

[...]

Resning på denna grund kan endast bli aktuell i tvistemål och i brottmål till fördel för den tilltalade.⁶⁷ Kravet på uppenbarhet är hänförligt till lagstridighetens egenskaper och ska således inte förstås som ett beviskrav.⁶⁸ Uppenbarhetsrequisitet är uppfyllt när lagtolkningen som ligger till grund för domen klart och oemotsägligt framstår som oriktig.⁶⁹ Efter en läsning av HD:s rättspraxis är det däremot svårt att utrona hur ”fel” rättstillämpningen måste vara för att resningsgrunden ska aktualiseras. I vissa situationer har HD avfärdat ansökan om resning trots tämligen grova tillämpningsfel,⁷⁰ samtidigt som domstolen i andra fall ställt kravet på uppenbarhet jämförelsevis lågt.⁷¹

Rättstillämpning i strid med ett prejudikat från HD anses inte i sig innebära att rättstillämpningen uppenbart strider mot lag. Som förklaring till detta har angetts dels att HD:s avgöranden inte är bindande, dels att prejudikaten till sin natur avser mer eller mindre svårbedömda frågor och därmed vanligen inte rör något som uppenbart strider mot lag.⁷²

3.3 Kort om klagan över domvilla

Klagan över domvilla regleras i 59:e kapitlet RB och syftar till att öppna för möjligheten att korrigera rättegångsfel som är hänförliga till målets handläggning.⁷³ Domvilla ska enligt motiven till RB förstås som synonymt med grovt rättegångsfel.⁷⁴ Av 59 kap. 1 § första stycket RB framgår fyra grunder som öppnar för möjligheten att undanröja en dom. Av HD:s

⁶⁷ 58 kap. 1 § fjärde punkten rättegångsbalken och 58 kap. 2 § sjätte punkten rättegångsbalken.

⁶⁸ Se NJA 2020 s. 147, punkt 11.

⁶⁹ Welamson och Munck s. 209.

⁷⁰ Welamson och Munck s. 211–212; NJA 1987 s. 459; NJA 1967 s. 298.

⁷¹ Welamson och Munck s. 211; NJA 1975 s. 461; NJA 1988 s. 218; NJA 1965 s. 439.

⁷² Welamson och Munck s. 211.

⁷³ Thornefors, Rättegångsbalk (1942:740), 59 kap, Lexino, 2023-12-28 (JUNO).

⁷⁴ SOU 1938:44 s. 75 och s. 583.

rättspraxis har frågan om rättegångsfel vid underlåtenhet att inhämta förhandsavgörande behandlats under den fjärde punkten i 59 kap. 1 § RB:

Dom som vunnit laga kraft skall efter klagan av den vars rätt domen rör på grund av domvilla undanröjas,

[...]

4. om det i rättegången förekommit något annat grovt rättegångsfel som kan antas ha inverkat på målets utgång.

[...]

Fastän fyra grunder för domvilla framgår av 59 kap. 1 § RB är det endast den fjärde punkten som förutsätter att rättegångsfelet är *grovt*. En första fråga blir därför vilka omständigheter som ska tillmätas betydelse för att ett rättegångsfel ska betecknas som grovt.

För att ett rättegångsfel ska bedömas som grovt, fordras inte att domstolen agerat vårdslöst. Det är istället i första hand den åsidosatta regelns beskaffenhet som är det mest centrala för bedömningen.⁷⁵ Vissa särskilt viktiga regler synes alltid innebära att ett grovt rättegångsfel har begåtts om regeln åsidosatts. Av motiven framgår att "[v]issa regler angående rättegången äro av den vikt, att deras åsidosättande vid underrätten bör medföra, att domen såsom ogiltig skall av hovrätten undanröjas."⁷⁶ Domstolens skyldighet att inte döma på annan omständighet än de som omfattas av talan, och skyldigheten att avgöra ett mål efter huvudförhandling som part beretts tillfälle att närvara vid, är enligt HD exempel på sådana särskilt viktiga regler.⁷⁷

Utöver att det krävs ett grovt rättegångsfel för att undanröja ett avgörande enligt fjärde punkten fordras även att rättegångsfelet kan antas ha inverkat på målets utgång. Av HD:s rättspraxis följer att domstolen presumerar att rättegångsfelet har inverkat på utgången.⁷⁸ Det är således sällsynt att en talan om domvilla ogillas på denna grund. För att nå en sådan slutsats krävs att

⁷⁵ Welamson och Munck s. 227.

⁷⁶ SOU 1938:44 s. 526.

⁷⁷ NJA 1959 s. 658; NJA 1974 s. 184.

⁷⁸ Welamson och Munck s. 229.

domstolen bedömer att det finns klart stöd för att utgången skulle ha blivit densamma oaktat det begångna rättegångsfelet.⁷⁹

3.4 Tillämpningen av särskilda rättsmedel i relation till artikel 267.3 FEUF i HD

3.4.1 NJA 2004 s. 735 ”Flygplansmålet”

I NJA 2004 s. 735 ”Flygplansmålet” prövade HD hur regeln om prövningstillstånd i 54 kap. 10 § RB förhåller sig till skyldigheten för de högsta instanserna att inhämta ett förhandsavgörande. Klaganden anförde att domstolen begått ett grovt rättegångsfel genom att varken meddela prövningstillstånd eller inhämta ett förhandsavgörande. Av HD:s domskäl framgår att 54 kap. 10 § RB ska läsas tillsammans med artikel 267.3 FEUF. I de fall det föreligger en skyldighet för högsta instans att i ett mål inhämta ett förhandsavgörande från EU-domstolen bör detta enligt HD i regel även innebära att det är av vikt för ledningen av rättstillämpningen att överklagandet prövas av domstolen.⁸⁰ I det aktuella målet ansåg däremot inte domstolen att någon skyldighet att inhämta ett förhandsavgörande förelåg varför domstolens agerande inte heller kunde utgöra grund för domvilla.

3.4.2 NJA 2009 s. 667 ”Site avfallsanläggning”

Dåvarande Miljööverdomstolen beslutade att inte meddela prövningstillstånd i ett mål som berörde tillämpningen av 15 kap. 34 § miljöbalken. Klaganden ansåg att bestämmelsen stod i strid med EU:s deponeringsdirektiv⁸¹ och valde att ansöka om resning respektive klagan över domvilla.

HD besvarade såväl frågan om resning som frågan om domvilla nekande. HD verkade i fallet basera sitt beslut på att den införlivade bestämmelsen i miljöbalken motsvarade ordalydelsen i deponeringsdirektivet. Domstolen

⁷⁹ Ibid. s. 229–230.

⁸⁰ NJA 2009 s. 667 ”Site avfallsanläggning”.

⁸¹ Rådets direktiv 1999/31/EG av den 26 april 1999 om deponering av avfall.

skrev vidare i sin motivering att "[d]en närmare tillämpningen i ett enskilt fall inte är en fråga för EG-domstolen".

Den hållning som HD har i målet synes inte överstämja med senare rättspraxis från EU-domstolen. I domen *Aquino* stipulerar EU-domstolen att en begäran om förhandsavgörande motiveras av "behovet av att finna en faktisk lösning på en tvist som rör unionsrätt".⁸² Till skillnad från det som HD anför i NJA 2009 s. 667 verkar det vid en läsning av EU-domstolens domskäl just vara det enskilda intresset som är intressant.

3.4.3 NJA 2022 s. 1051 "AstraZenecas tilläggsskydd"

3.4.3.1 Kort bakgrund till målet

I juli 2014 ansökte AstraZeneca om att Patent- och registreringsverket (PRV) skulle bevilja tilläggsskydd för en produkt i enlighet med tilläggsskyddsförordningen.⁸³ Såväl PRV som samtliga domstolsinstanser avlog ansökan med hänvisning till att företaget redan beviljats tilläggsskydd för en annan produkt baserat på samma grundpatent. När målet handlades i PMÖD inhämtades inte något förhandsavgörande och beslutet beträffande detsamma motiverades inte heller i domskälen. AstraZeneca ansökte därefter om klagan över domvillan respektive resning. I ansökan anförde AstraZeneca att PMÖD:s underlåtenhet att inhämta ett förhandsavgörande utgjorde ett grovt rättegångsfel som kan antas ha inverkat på utgången i målet.

Frågan i HD var således om det förelåg en skyldighet att inhämta ett förhandsavgörande och om underlåtenheten kunde motiveras att domen undanröjdes.

3.4.3.2 HD:s bedömning

Vid en granskning av artikel 3 c i tilläggsskyddsförordningen framgår enligt HD att den svenska översättningen av förordningen skiljer sig från andra språkversioner. Av den svenska språkversionen framgår att det inte får ha

⁸² Se C-3/16 *Aquino*, EU:C:2017:209 punkt 45.

⁸³ Se Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 469 av den 6 maj 2009 om tilläggsskydd för läkemedel.

meddelats tilläggsskydd för *läkemedlet* tidigare, jämfört med andra språkversioner där det istället framgår att det inte får ha meddelats tilläggsskydd för *produkten* tidigare.⁸⁴ HD fortsätter med att poängtera att artikel 3 c varit föremål för ett flertal prövningar av EU-domstolen vilket talar för att rättsfrågan inte är klarlagd.⁸⁵ HD menar vidare att omständigheterna i PMÖD:s mål till viss del skiljer sig från omständigheterna i de mål som tidigare varit föremål för prövning av EU-domstolen vilket även det talar emot att rättsfrågan är klarlagd.⁸⁶ Av utredningen i målet framgår även att domstolar i andra medlemsländer gjort en annan bedömning, vilket även det talar för att det finns oklarheter i hur artikeln ska förstås.⁸⁷ HD poängterar även att såväl den finska som den irländska högsta domstolen hänskjutit liknande frågor till EU-domstolen efter att handläggningen avslutats i PMÖD.⁸⁸

Mot denna bakgrund menar HD att det inte kan anses möjligt att konstatera att rättsfrågan var klarlagd. Densamma kunde inte heller anses sakna relevans för bedömningen och således har PMÖD brutit i sina unionsrättsliga förpliktelser.⁸⁹

Fastän PMÖD handlägger sina ärenden enligt lagen (2016:188) om patent- och marknadsdomstolar tillämpas reglerna i 58- och 59:e kapitlet RB genom en hänvisning från 42 § ärendelagen.⁹⁰ HD poängterar att underlåtenhet att inhämta ett förhandsavgörande tidigare prövats mot såväl bestämmelser om resning som bestämmelser om domvilla.⁹¹ HD väljer att i första hand pröva om förutsättningar för domvilla föreligger.⁹² Däremot poängterar HD att de svenska reglerna om särskilda rättsmedel numera måste ses i ljuset av unionsrätten. Enligt HD måste därför svenska rättsmedel anpassas till EU-

⁸⁴ NJA 2022 s. 1051, punkt 13 ”AstraZenecas tilläggsskydd”.

⁸⁵ Ibid. punkt 10 och 23.

⁸⁶ Ibid. punkt 20 och 21.

⁸⁷ Ibid. punkt 22.

⁸⁸ Ibid. punkt 23; se även C-119/22 *Teva*; C-149/22 *Merck Sharp & Dohme*.

⁸⁹ NJA 2022 s. 1051, punkt 24 ”AstraZenecas tilläggsskydd”.

⁹⁰ Lag (1996:242) om domstolsärenden.

⁹¹ NJA 2022 s. 1051, punkt 28–29 ”AstraZenecas tilläggsskydd”.

⁹² Ibid. punkt 31.

rätten utan att den svenska uppdelningen mellan resning och domvilla behöver ges någon avgörande betydelse.⁹³

Skyldigheten att inhämta ett förhandsavgörande ska enligt HD beaktas av domstolen *ex officio* och huruvida domstolen förfarit vårdslöst eller inte saknar betydelse.⁹⁴ Bedömningen ska istället i första hand ta sikte på den åsidosatta regelns beskaffenhet.⁹⁵ Ett beslut att inte hänskjuta frågan till EU-domstolen kan utgöra ett fördragsbrott.⁹⁶ HD menar att artikel 267.3 FEUF får ses som normerande regel för domstolsförfarandet och om regeln åsidosätts eller tillämpas felaktigt ska detta ses som ett rättegångsfel.⁹⁷ Ett åsidosättande måste enligt HD även i vissa situationer kunna betraktas som grovt.⁹⁸

Enligt HD ska rättegångsfelet betraktas som grovt om en domstol med prejudicerande verkan avgör ett mål där den unionsrättsliga frågan är helt avgörande för utgången i målet. I en sådan situation ska enligt HD även rättegångsfelet av naturliga skäl presumeras ha inverkat på utgången i målet.⁹⁹ Enligt HD fordras en bedömning av vilken skada överträdelsen medfört på det skyddade intresset i det enskilda fallet.¹⁰⁰

Mot bakgrund av att avgörandet hade prejudicerande verkan och att den unionsrättsliga frågan var helt avgörande för målet beslutade HD att domen skulle undanröjas och återförvisas till PMÖD för vidare handläggning.¹⁰¹

3.4.4 Analys av NJA 2022 s. 1051 ”AstraZenecas tilläggsskydd”

Utan att i denna del presentera egna åsikter avseende tillämpningen av 59:e kapitlet RB kan vissa slutsatser dras av rådande rättsläge. Av målet går det att

⁹³ Ibid. punkt 30.

⁹⁴ Ibid. punkt 33.

⁹⁵ Ibid. punkt 33.

⁹⁶ Ibid. punkt 34; se även C-416/17 *Kommissionen mot Frankrike*, EU:C:2018:811.

⁹⁷ NJA 2022 s. 1051, punkt 35 ”AstraZenecas tilläggsskydd”.

⁹⁸ Ibid. punkt 36.

⁹⁹ Ibid. punkt 36.

¹⁰⁰ Ibid. punkt 37.

¹⁰¹ Ibid. punkt 39–40.

utläsa vissa rekvisit som måste ligga för handen för att underlåtenhet att inhämta ett förhandsavgörande ska utgöra ett rättegångsfel. Mot bakgrund av HD:s domskäl synes en nationell domstol vara skyldig att hänskjuta frågan till EU-domstolen när:

- (1) Domstolen är sista instans
- (2) Domstolen bedömer att det finns en rättsfråga som EU-domstolen kan uttala sig om
- (3) Domstolen bedömer att rättsfrågan har relevans för målets utgång
- (4) Domstolen bedömer att svaret på rättsfrågan inte redan har besvarats av EU-domstolen eller är uppenbart

För att rättegångsfelet ska bedömas som grovt fordras därefter en bedömning av vilken skada beslutet har på det skyddade intresset. Skadebedömningen är beroende av huruvida avgörandet har vägledande karaktär och hur stor betydelse den EU-rättsliga frågan har i målet. Ett grovt rättegångsfel föreligger mot denna bakgrund om:

- (1) Domstolens avgörande har prejudicerande verkan
- (2) Den unionsrättsliga frågan är helt avgörande för målets utgång

Underlåtenheten att inhämta ett förhandsavgörande är alltså *inte i sig* tillräckligt för att domen ska undanröjas, däremot är det ett rättegångsfel.¹⁰² En konsekvens av det förstnämnda rekvisitet torde bli att ett grovt rättegångsfel inte kan föreligga om domstolen beslutar att inte bevilja prövningstillstånd samtidigt som ett beslut om förhandsavgörande uteblir. När domstolen prövar målet i sak synes däremot skillnaden mellan när domstolen begår ett rättegångsfel och när domstolen begår ett grovt rättegångsfel endast vara en bedömning av hur central rättsfrågan är i målet.

På grund av presumptionsregeln i 59 kap. 1 § fjärde punkten RB är det spontant svårt att hitta en situation där beslutet att inte hänskjuta frågan till EU-

¹⁰² NJA 2022 s. 1051, punkt 34 ”AstraZenecas tilläggsskydd”.

domstolen bedöms som ett grovt rättegångsfel samtidigt som felet inte antas ha inverkat på målets utgång.

HD skriver att regeln är *viktig* för att säkerställa en enhetlig och korrekt rättspraxis i unionsrättsliga frågor.¹⁰³ Något som kan diskuteras är att HD verkar, om än indirekt, delvis grunda sin bedömning på faktumet att ett åsidosättande av artikel 267.3 FEUF kan utgöra ett fördragsbrott.¹⁰⁴ Denna motivering förefaller vansklig då all unionsrätt kan bli föremål för en fördragsbrottstalan av kommissionen. Troligen är det en dålig formulering snarare än att domstolen avser att omständigheten ska tillmätas betydelse.

¹⁰³ Ibid. punkt 36.

¹⁰⁴ Ibid. punkt 34; C-416/17, *Kommissionen mot Frankrike*, EU:C:2018:811.

4 Avslutande synpunkter

4.1 En förändrad syn på artikel 267 FEUF:s bakomliggande syfte och prövningens anknytning till CILFIT-kriterierna

Unionsrätten är under ständig utveckling. Antalet medlemmar ökar successivt och därigenom tillkommer nya domstolar som ska vända sig till EU-domstolen med sina frågor. Även lagstiftningstakten går framåt och de flesta rättsområden är idag influerade av unionsrättsliga bestämmelser. Idag är det inte helt enkelt att hitta rättsområden där ingen unionsrätt aktualiseras och där EU-domstolens tolkningshjälp i förlängningen inte behövs. Att en nationell domstol, likt PMÖD i *AstraZenecas tilläggskydd*, befinner sig i en situation där en unionsrättslig fråga är central för målets utgång är mot denna bakgrund inte någon ovanlig situation.

Att utgången i *AstraZenecas tilläggskydd* blev en annan än tidigare prövningar i HD kan till viss del förklaras av omständigheterna i det enskilda fallet. Dock ger en läsning av HD:s domskäl i målen även en känsla av ett, om än försiktigt, paradigmskifte jämfört med tidigare rättspraxis. HD har tidigare uttalat att den närmare tillämpningen i de enskilda fallen inte ska bedömas av EU-domstolen. Jämför man domen i *Hoffman-Laroche* med senare rättspraxis från EU-domstolen framstår det emellertid som att samma förändrade synsätt även återfinns hos EU-domstolen.¹⁰⁵

Fastän en alltför restriktiv tillämpning av de särskilda rättsmedlen som föreskrivs i svensk rätt hade riskerat att stå i strid med likvärdighetsprincipen anser jag att det finns viss anledning att vara kritisk. Det bakomliggande syftet med förhandsavgörandeinstitutet är som bekant att förhindra att det i någon medlemsstat uppstår en inhemsk rättspraxis som inte står i överensstämmelse med unionsrätten. Det framstår som en naturlig slutsats att det är den generella tolkningen av en unionsrättslig fråga som är intressant snarare än

¹⁰⁵ Jfr. C-3/16 *Aquino*, EU:C:2017:209 punkt 45.

tillämpningen av densamma i ett enskilt fall. Artikel 267.3 FEUF bör alltså ta sikte på den övergripande systematiken snarare än den materiella korrektheten i ett enskilt fall.

Det blir vidare enligt min mening problematiskt att prövningen enligt 59 kap. 1 § RB är så starkt kopplad till CILFIT-kriterierna och dess snäva utformning. Som bland annat poängterats av Wahl, Jacobs och Bobek är det vid en strikt tillämpning av CILFIT-kriterierna i princip omöjligt för nationella domstolar att rättsenligt inte hänskjuta frågan till EU-domstolen. Baserat på denna premis utgör i princip alla beslut att inte inhämta ett förhandsavgörande från domstolar som dömer i sista instans ett rättegångsfel.¹⁰⁶

Mot bakgrund av EU-domstolens senare rättspraxis¹⁰⁷ verkar det inte heller i dagsläget ställas något krav på att medlemsländerna ska göra avsteg från orubblighetsprincipen när en begäran om förhandsavgörande uteblir vid nationell domstol.

4.2 Hur bör nationella extraordinära rättsmedel tillämpas när ett beslut om förhandsavgörande uteblir?

Att PMÖD borde ha inhämtat ett förhandsavgörande råder det ingen tvekan om. I målet fanns en mängd omständigheter som talade för att rättsfrågan inte var klarlagd varför en begäran om förhandsavgörande var på sin plats. HD:s bedömning att PMÖD:s hantering av målet utgjorde ett grovt rättegångsfel ser jag därför inte som problematiskt i sig; tvärtom finns det i sådana situationer ett starkt intresse av att kunna göra avsteg från orubblighetsprincipen. Mot denna bakgrund utgör 58- och 59:e kapitlet RB en viktig säkerhetsventil. Däremot anser jag att vissa anmärkningar kan göras avseende hur HD motiverar sitt avgörande.

¹⁰⁶ Jfr. NJA 2022 s. 1051, punkt 35 ”AstraZenecas tillägsskydd”.

¹⁰⁷ C-234/17, XC, EU:C:2018:853.

Att HD ser de nationella särskilda rättsmedlen i ljuset av unionsrätten, och därmed inte ger uppdelningen mellan resning och klagan över domvilla någon större betydelse framstår som rimligt och i linje med den allmänna rättsutvecklingen i Sverige. Däremot framstår en uppdelning som lämplig i vissa situationer. Om exempelvis en nationell domstol dömer i strid med antingen ett inhämtat förhandsavgörande, likt situationen i NJA 2020 s. 147 ”Unionens resningsansökan”, eller dömer i strid med unionsrättspraxis och samtidigt väljer att inte inhämta ett förhandsavgörande bör intresset av en materiellt korrekt dom *i det enskilda fallet* motivera avsteg från orubblighetsprincipen. I en sådan situation ligger en tillämpning av resningsbestämmelserna närmast till hands. Likaledes framstår det mer adekvat att tillämpa bestämmelserna om klagan över domvilla när domstolen uteslutande brister i sin processuella skyldighet att inhämta ett förhandsavgörande när sådan skyldighet föreligger. I sådana situationer bör dock orubblighetsprincipens intressen väga tungt.

Fastän HD, genom skadebedömningen, lämnar del av bedömningen öppen för prövning framgår inte vilka andra ytterligare aspekter som skulle kunna beaktas.

Bedömningen bör enligt min mening till större del vara baserat på en *helhetsbedömning*. Vid en sådan helhetsbedömning bör domstolens motiveringsskyldighet tillmätas betydelse. Att tillämpningen av de extraordinära rättsmedlen beaktar huruvida domstolen motiverat sitt beslut att inte inhämta ett förhandsavgörande i linje med Europadomstolens rättspraxis, som får ett alltmer nära samband till EU-rätten. Av Europadomstolens rättspraxis framgår vidare att prövningen redan är knuten till CILFIT-kriterierna vilket innebär att domstolen måste motivera sitt beslut med direkt hänvisning till tillämpligt undantag.

Vid en sådan helhetsbedömning ska självklart EU-domstolens rättspraxis avseende artikel 267.3 FEUF beaktas. Men, istället för en *strikt* tolkning av CILFIT-doktrinen bör domstolens bedömning grundas på om tillämpningen av artikel 267.3 FEUF framstår som *godtycklig eller ohållbar*. En sådan

bedömning förutsätter att tillämpningen är felaktig med viss kvalifikation, med resultatet att alla överträdelser av CILFIT-doktrinen inte bedöms lika.

Att HD beaktar huruvida domstolen avgör målet med prejudicerande verkan och hur central den unionsrättsliga frågan är i målet är omständigheter som även fortsättningsvis bör ingå i helhetsbedömningen.

Genom att beakta överträdelsens art, om domstolen motiverat sitt beslut att inte inhämta ett förhandsavgörande, om målet avgörs med prejudicerande verkan samt hur central den unionsrättsliga frågan är i målet, torde en mer ändamålsenlig tillämpning av 58- och 59:e kapitlet RB uppnås.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk

Rättsfall m.m

Högsta domstolen

NJA 2022 s. 1051 ”AstraZenecas tilläggsskydd”

NJA 2020 s. 147 ”Unionens resningsansökan”

NJA 2016 s. 320 ”Spelannonsen i Nerikes Allehanda”

NJA 2009 s. 667 ”Slite avfallsanläggning”

NJA 2004 s. 735 ”Flygplansmålet”

NJA 1988 s. 218

NJA 1987 s. 459

NJA 1975 s. 461

NJA 1974 s. 184

NJA 1967 s. 298

NJA 1965 s. 439

NJA 1959 s. 658

Högsta förvaltningsdomstolen (tidigare Regeringsrätten)

HFD 2020 ref. 53

RÅ 2010 ref. 61

Migrationsöverdomstolen

MIG 2007:51

Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen)

Georgiou mot Grekland (57378/18) dom den 14 mars 2023.

Sanofi Pasteur mot Frankrike (25137/16) dom den 13 februari 2020.

Ullens de Schooten och Rezabeck mot Belgien (3989/07 och 38353/07) dom den 20 september 2011.

Vergauwen m.fl. mot Belgien (4832/04) dom den 10 april 2012.

EU-domstolen

Pågående mål

C-119/22 *Teva BV och Teva Finland Oy mot Merck Sharp & Dohme Corp.*

C-149/22 *Merck Sharp & Dohme.*

Avslutade mål

C-561/19 *Consorzio Italian Management och Catania Multiservizi SpA v Rete Ferroviaria Italiana SpA*, EU:C:2021:799.

C-476/19 *Allmänna ombudet hos Tullverket mot Combinova AB*, EU:C:2020:802.

C-416/17 *Europeiska kommissionen mot Republiken Frankrike*, EU:C:2018:811.

C-3/16 *Lucio Cesare Aquino mot Belgische Staat*, EU:C:2017:209.

C-379/15 *Association France Nature Environnement mot Premier ministre och Ministre de l'Écologie, du Développement durable et de l'Énergie*, EU:C:2016:603.

C-160/14 *João Filipe Ferreira da Silva e Brito m.fl. mot Estado português*, EU:C:2015:565.

C-72/14 och C-197/14 *X och T.A. van Dijk mot Directeur van het onderdeel Belastingregio Belastingdienst/X van de rijksbelastingdienst och Staatssecretaris van Financiën*, EU:C:2015:564.

C-307/13 *Lars Ivansson m.fl.*, EU:C:2014:2058.

C-558/11 *SIA Kurcums Metal mot Valsts ieņēmumu dienests*, EU:C:2012:721.

C-224/01 *Gerhard Köbler mot Republik Österreich*, EU:C:2003:513.

C-198/01 *Consorzio Industrie Fiammiferi (CIF) mot Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato*, EU:C:2003:430.

C-99/00 *Brottmål mot Kenny Roland Lyckeskog*, EU:C:2002:329.

283/81 *Srl CILFIT och Lanificio di Gavardo SpA mot Ministero della sanità*, EU:C:1982:335.

106/77 *Amministrazione delle Finanze dello Stato mot Simmenthal SpA*, EU:C:1978:49.

45/76 *Comet BV mot Produktschap voor Siergewassen*, EU:C:1976:191.

107/76 *Hoffmann-La Roche AG mot Centrafarm Vertriebsgesellschaft Pharmazeutischer Erzeugnisse mbH*, EU:C:1977:89.

26/74 *Société Roquette frères mot Europeiska gemenskapernas kommission*, EU:C:1976:69.

6/64 *Flaminio Costa mot E.N.E.L*, EU:C:1964:66.

26/62 *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos mot Nederländska skatteförvaltningen*, EU:C:1963:1.

28–30/62 *Da Costa en Schaake NV, Jacob Meijer NV och Hoechst-Holland NV mot Nederländska skatteförvaltningen*, EU:C:1963:6.

Generaladvokaters förslag till avgörande

Förslag till avgörande av generaladvokat Jacobs i mål C-338/95 *Wiener S.I. GmbH v Hauptzollamt Emmerich*, EU:C:1997:352.

Förslag till avgörande av generaladvokat Wahl i de förenade målen C-72/14 och C-197/14 *X och T.A. van Dijk mot Directeur van het onderdeel Belastingregio Belastingdienst/X van de rijksbelastingdienst och Staatssecretaris van Financiën*, EU:C:2015:319.

Förslag till avgörande av generaladvokat Bobek i mål C-561/19 *Conorzio Italian Management and Catania Multiservizi SpA v Rete Ferroviaria Italiana SpA*, EU:C:2021:291.

Litteratur

Bernitz, Ulf 'EU-domstolen preciserar i plenimål skyldigheten att begära förhandsavgörande och dess komponenter' *Europarättslig tidskrift* 2021 nr 4 s. 659–668.

Bernitz, Ulf (2023), *Europarättens tillämpning*. Första upplagan, Norstedts juridik.

Bernitz, Ulf (2021), *Förhandsavgöranden av EU-domstolen 1995–2020 Genomslag och betydelse i Sverige*. Svenska institutet för Europapolitiska studier.

Förvaltningsprocesslag (1971:291), Lexino 2023-11-26 (JUNO).

Hettne, Jörgen & Otken Eriksson, Ida (2011), *EU-rättslig metod*. Andra upplagan, Norstedts Juridik.

Hettne, Jörgen (2008), *Rättsprinciper som styrmedel: allmänna rättsprinciper i EU:s domstol*. Första upplagan, Norstedts Juridik.

Kleineman, Jan (2018) 'Rättsdogmatisk metod', i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.). *Juridisk metodlära*, andra upplagan, Studentlitteratur.

Lenaerts, Koen. Gutman, Kathleen. Tomasz Nowak, Janek (2023), *EU procedural law*. Andra upplagan, Oxford University Press.

Peczenik, Aleksander: 'Juridikens allmänna läror' *Svensk juristtidning* 2005 s. 249–290.

Rättegångsbalk (1942:740), Karnov 2023-12-21 (JUNO).

Schmauch, Magnus 'Extraordinära rättsmedel i unionsrättslig belysning' *Svenskt juristtidning* 2023 s. 652–666.

Welamson, Lars & Munck, Johan (2011), *Processen i hovrätt och Högsta domstolen: rättegång VI*. Fjärde upplagan, Norstedts Juridik.